

# КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

ЗАТВЕРДЖЕНО



Приймальною комісією  
Протокол № 2 від 24.04. 2023 р.  
Голова Приймальної комісії

Олександр ТУРУНЦЕВ

## ПРОГРАМА

вступного випробування (іспиту) до аспірантури  
зі спеціальності 053 Психологія

**Рівень вищої освіти: третій (освітньо-науковий)**

**Галузь знань: 05 Соціальні та поведінкові науки**

**Спеціальність: 053 Психологія**

**Освітньо-наукова програма: «Психологія»**

**На основі: освітнього ступеня магістра  
(освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста)**

ПОГОДЖЕНО

Проректор з наукової роботи

Наталія ВІННІКОВА

РОЗГЛЯНУТО І ЗАТВЕРДЖЕНО

на засіданні Вченої ради  
Факультету психології, соціальної  
роботи та спеціальної освіти  
Протокол № 2 від «15» березня 2023 р.  
Голова Вченої ради

Наталія КЛІШЕВИЧ

Київ – 2023

## ВСТУП

У сучасних умовах постає потреба у підготовці висококваліфікованих, мобільних і конкурентоспроможних фахівців, які здатні неординарно й гнучко мислити, конструктивно вирішувати складні завдання, пов'язані з пізнанням себе та інших, спрямовані на самореалізацію й самовдосконалення. Зростання психосоціальної ролі кожної особистості вимагає всебічної активізації її потенційних можливостей і здібностей.

Головним *завданням* програми є визначення обсягу знань здобувача третього освітнього рівня (доктора філософії) з питань теорії та методології психологічної науки; психічного розвитку особистості; змісту навчання, учіння, соціалізації особистості; ціннісно-мотиваційної, емоційно-вольової та когнітивно-поведінкових сфер особистості на різних вікових етапах розвитку й умов провідної діяльності.

Програма включає базові питання навчальних курсів «Загальна психологія», «Вікова і педагогічна психологія», «Соціальна психологія», «Диференціальна психологія», «Психодіагностика»; визначає рівень теоретико-методологічного аналізу змісту психологічної науки; передбачає обізнаність вступників із концептуальними засадами розвитку пізнавальних психічних процесів, емоційно-почуттєвої й потребо-мотиваційної сфер особистості й індивідуально-типологічних властивостей особистості; вимагає володіння інформацією щодо основних закономірностей формування особистості в процесі її навчання і виховання; зростання особистості в певній соціальній групі, що визначає специфіку міжособистісного спілкування та ділової комунікації.

Для успішного складання вступного іспиту необхідно продемонструвати розуміння теорії та методології психології, ключових проблем вікової та педагогічної психології, соціальної психології та психології в галузі поведінкових наук, а також уміння визначати актуальні дослідницькі поля наукового пошуку. Кожен розділ програми дають можливість зосередитися на фундаментальних положеннях онтогенезу людини з урахуванням умов її соціалізації. Структура програми базується на засвоєнні матеріалу, що стосується питань загальної

психології, методології науки, теорії особистості в історіогенезі, вікових та соціальних аспектах її розвитку.

Програма для складання вступних іспитів за спеціальністю 053 «Психологія» узагальнена відповідно до програм підготовки фахівців та стандартів в галузі психології за освітньо-кваліфікаційними рівнями «спеціаліст» та «магістр» й відповідає наступним вимогам:

**Під час іспиту оцінюються компетенції:**

**Загальні:**

1. Здатність до наукового пошуку, організації та проведення наукових досліджень з метою розв'язання складних спеціалізованих задач і практичних проблем в процесі професійної та дослідницької інноваційної діяльності у сфері психології та сприяння підвищенню якості життя особистості, громади, суспільства.

2. Здатність до розуміння широкого кола філософських питань, системних зв'язків між явищами і процесами; критичне мислення; використання набутого особистісно-професійного досвіду для вирішення наукових та фахових завдань; аналіз міждисциплінарних явищ і процесів; реалізація власного аксіологічного та наукового потенціалу.

3. Здатність до розуміння сучасної методології освіти; застосування методів наукового пізнання; проведення науково-дослідної діяльності; розробка й упровадження дослідницьких проектів; методологічно та технологічно грамотне здійснення наукового дослідження, інтерпретація його результатів; ефективне висвітлення, поширення знань щодо наукових досліджень та інновацій, використання положень нормативно-правової бази сфери вищої освіти та дотримання норм наукової етики під час дослідницької діяльності.

4. Здатність до використання закордонного досвіду при реалізації завдань власного дослідження, використання іншомовних інформаційних ресурсів, які знаходяться у відкритому доступі наукометричних баз, самостійної підготовки наукових публікацій до іноземних видань та участь у міжнародних наукових проектах.

## **Фахові:**

1. Здатність до аналізу інформації з різних джерел, використання бібліотек (традиційних і електронних); професійне володіння основними методами, способами і засобами набуття, зберігання, обробки інформації; ефективне використання мультимедійних технологій, програмного забезпечення для виконання науково-дослідних завдань у сфері психології.

2. Здатність виявляти та формувати нові ідеї й актуальні наукові проблеми, здійснювати проектування наукової роботи, визначити проблематику, гіпотезу, мету, завдання, дослідження, скласти робочий план теоретичного та експериментального психологічного дослідження, презентувати в усній і письмовій формах перед фаховою й нефаховою аудиторією результати власної дослідницької діяльності.

3. Здатність до побудови алгоритму наукового психологічного дослідження, використання методологічних і етичних принципів наукового дослідження, здійснення психологічної діагностики у відповідності до методологічних і методичних вимог, організації та проведення психологічного спостереження і експерименту, використання теоретичних та емпіричних методів наукового дослідження.

4. Здатність до застосування методів математичної статистики для обробки і аналізу отриманих експериментальних даних та об'єктивної оцінки результатів психологічного дослідження.

5. Здатність використовувати у професійній діяльності знання основних принципів функціонування сучасного суспільства і його соціальних інститутів, сутності соціальних процесів і особистісних відносин, механізмів формування соціальної структури та ролі особистості в її будові.

6. Здатність до професійної адаптації на новітніх інформаційних платформах, реалізації психологічних вмінь і навичок для роботи в команді у контексті проектної діяльності.

**Тривалість підготовки – 30 хв. Кількість питань у білеті – 3. Форма проведення – іспит. Критерії оцінювання:** завдання оцінюється за 100 бальною шкалою.

## Критерії оцінювання відповідей на питання екзаменаційного білета

| Кількість балів (max – 100) | Критерії   |
|-----------------------------|--|
| 90 – 100                    | Виставляється за глибокі знання навчального матеріалу, що міститься в основних і додаткових рекомендованих літературних джерелах; вміння аналізувати явища, які вивчаються, у їхньому взаємозв'язку і розвитку, чітко і лаконічно; логічно і послідовно відповідати на поставлені запитання; вміння застосовувати теоретичні положення під час розв'язання практичних задач. |
| 82 – 89                     | Виставляється за ґрунтовні знання навчального матеріалу, аргументовані відповіді на поставлені запитання; вміння застосовувати теоретичні положення під час розв'язування практичних задач.  |
| 75 – 81                     | Виставляється за міцні знання навчального матеріалу, аргументовані відповіді на поставлені запитання, які, однак, містять певні (несуттєві) неточності; вміння застосовувати теоретичні положення під час розв'язання практичних задач.  |
| 69 – 74                     | Виставляється за посередні знання навчального матеріалу, мало аргументовані відповіді, слабке застосування теоретичних положень при розв'язанні практичних задач.  |
| 60 – 68                     | Виставляється за слабкі знання навчального матеріалу, неточні або мало аргументовані відповіді, з порушенням послідовності його викладання, за слабке застосування теоретичних положень при розв'язанні практичних задач.  |
| 1 – 59                      | Виставляється за незнання значної частини навчального матеріалу, істотні помилки у відповідях на запитання, невміння орієнтуватися під час розв'язання практичних задач, незнання основних фундаментальних положень.   |

# МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ

## Тема 1. Наукове психологічне знання: теоретичний та емпіричний рівні

Основні атрибути теоретико-методологічного аналізу в психології: співвідношення понять «наука», «теорія», «метод», «методологія», «парадигма», «філософія», «світогляд». Історичні підстави і логіка розвитку психологічної науки.

Предмет теоретичної психології, функції теоретичного знання. Класична методологія і її роль у розвитку психологічних теорій.

## Тема 2. Методологія психологічного дослідження

Поняття про основні категорії та принципи нормативної методології. Рівні методології: категоріальний, філософський, загальнонауковий, конкретнонауковий, методико-технологічний. Науковий метод: сутність, структура, застосування. Принципи і методи побудови психологічного дослідження. Основні методологічні підходи у психології.

## Тема 4. Принципи та підходи психології

Класифікація загальнопсихологічних принципів. Принцип детермінізму в психології. Причинність і детермінізм в методології науки. Принцип системності й синергетичний підхід до дослідження психіки. Принципи, які виходять з філософії: принцип історизму, принцип системності, принцип діалектичного протиріччя, принцип єдності якості та кількості, принцип діалектичного заперечення, принцип розвитку.

Особистісний підхід у психології: визначення суті. Індивідуальний підхід як складова особистісного підходу. Віковий підхід як складова особистісного підходу. Діяльнісний підхід у психології: сутність та використання до: розуміння суті психічного, його походження, призначення, можливостей прояву; формування, розвитку, корекції психічного. Сутність системного підходу у психології.

## Тема 5. Предмет психології

Розвиток уявлень про предмет психології (душа, свідомість, поведінка, несвідомість, діяльність, особистість, самосвідомість та ін.).

Структура й рівні психічної діяльності. Психіка як механізм суб'єктивного відображення об'єктивної дійсності. Категорія відображення в психології. Свідомість як ідеальне відображення.

Категорія діяльності в психології. Принцип єдності свідомості та діяльності. Структура індивідуальної діяльності людини (вектор «мотив-ціль»; система дій; планування діяльності; оперативний образ продукту діяльності; процеси прийняття рішення, сигнали зворотного зв'язку).

#### Тема 6. Психічні процеси, стани, властивості

Загальне уявлення про відчуття як процеси почуттєвого пізнання. Загальні властивості відчуттів (якість, інтенсивність, тривалість, просторова локалізація, модальність).

Співвідношення чуттєвої основи й предметного змісту сприймання. Основні властивості процесу сприймання (просторово-часова організація, модальність, інтенсивність, об'єм). Вторинні властивості процесу сприймання (предметність, цілісність, структурність, константність, узагальненість).

Визначення специфіки процесу уяви, його відмінностей від інших пізнавальних процесів. Вищий рівень уяви, основні показники його вивчення. Етапи вирішення творчих задач.

Процес пам'яті. Основні характеристики мнемічних процесів (міцність, швидкість, точність, об'єм, динамічність, перешкодостійкість та ін.). Фактори, що визначають ефективність процесу відтворення інформації (емоційне відношення, установка, вид виконуваної діяльності та ін.).

Специфіка процесу уваги, його природа та механізми. Основні властивості процесу уваги (концентрація, об'єм, розподіл, стійкість, переключення, вибірковість). Класифікація видів уваги (довільна – мимовільна – післядовільна; рефлексивна – інстинктивна – вольова).

Мислення як психічний процес, його первинні та вторинні властивості. Основні розумові операції. Зв'язок мислення з мотивацією особистості. Види мислення. Складові компоненти мислення як процесу рішення завдань. Складові компоненти мислення як процесу формування понять (вербальний, образний,

емоційно), їх функції.

Мова і мислення – взаємозв'язок та специфіка. Зв'язок мови та мислення. Класифікація видів мовлення, їх функції (сигніфікативна, семантична, експресивна та ін.). Зв'язок мислення та мовлення.

Загальне уявлення про почуття, емоційні стани, емоційні властивості особистості. Емоції як форма переживання, механізм регуляції психічного стану. Види емоційних реакцій, їх класифікація. Загальні властивості емоцій (універсальність, динамічність, домінантність, адаптація, сумація та ін.). Види афектів, причини їх виникнення. Компоненти емоційної реакції (психічний, фізіологічний та експресивний). Умови виникнення емоційних реакцій (концепції Джеймса-Ланге, М. Арнольд, Шехтера).

Вольова регуляція поведінки. Різні підходи до розуміння й дослідження волі (воля як процес довідного управління, як самоуправління, як процес подолання труднощів). Критерії виділення вольових дій і вольової регуляції. Співвідношення вольової й довільної регуляції. Психологічні механізми вольової регуляції. Основні етапи вольового процесу. Фактори, що визначають характер прояву вольової організації людини.

### Тема 7. Особистість в психології

Особистість. Проблема особистості в психології. Структури особистості. Основні компоненти «Я-концепції»: образ фізичного «Я», самооцінка, рівень домагань та очікування та ін. Основні проблеми диференційно-психологічного опису особистості (здібності, мотиваційна сфера, темперамент, характер, індивідуальний стиль діяльності, властивості та ін.). Основні моделі структури особистості. Спрямованість особистості, її мотиваційна сфера. Основні структурні компоненти мотиваційної сфери. Потреба як універсальна властивість живих систем й як основа процесів мотивації. Проблема класифікації мотивів і різні підходи до її рішення (диспозиційний та ситуативний підходи). Різновиди мотивів людини: актуальні й потенційні мотиви, предметні й функціональні, змістовноутворюючі й мотиви-стимули.

Темперамент як форма інтеграції первинних індивідних властивостей.



Класичні (гуморальні) теорії темпераменту. Типи темпераменту в історії психології. Основні властивості нервової системи (сила, рухливість, урівноваженість) і типи вищої нервової діяльності. Роль темпераменту в діяльності. Поняття індивідуального стилю діяльності. Конституціональні типології індивідуальності.

Характер у структурі особистості. Визначення характеру. Співвідношення темпераменту й характеру. Характер як система відносин людини до світу, іншим людям, самого себе. Структура характеру (факторний та типологічний підходи). Поняття акцентуації характеру.

Поняття здібностей у психології. Визначення здібностей. Здібності як спадкова й набута властивість. Проблема спадковості й розвитку здібностей. Задатки як органічні передумови здібностей. Структура здібностей. Загальні й спеціальні здібності. Фактори, що обумовлюють прояв, розвиток та функціонування здібностей у діяльності.

## **ВІКОВА ПСИХОЛОГІЯ**

### Тема 1. Предмет, завдання і методи вікової психології

Вікова психологія як галузь психологічної науки, що вивчає закономірності розвитку психіки людини в умовах навчання і виховання, в процесі індивідуального життя, розкриває особливості вікових періодів психічного розвитку особистості. Основні розділи вікової психології та критерії їх виділення. Зв'язок вікової психології із загальною і педагогічною психологією; віковою фізіологією, педагогікою і методикою. Теоретичні і практичні завдання сучасної вікової психології. Стратегії та методи вікової психології. Лонгітюдні та поперечні «зрізи». Спостереження та його види. Щоденникові спостереження. Особливості застосування експериментальних методів. Природний і лабораторний експерименти у віковій психології. Формувальний експеримент. «Близнюковий» метод та його значення в експериментальному дослідженні розвитку психіки. Генетико-моделюючі експерименти. Діагностичні методи у віковій психології. Тести й умови їх застосування. Способи оцінювання

вірогідності й надійності експериментальних даних у дослідженні психічного розвитку.

### Тема 2. Історичний екскурс становлення вікової психології

Виникнення дитячої психології в середині XIX ст. Біоенетичний та соціоенетичний напрямки у становленні дитячої психології. Механістичні уявлення про розвиток психіки, теорія двох факторів та їх конвергенція.

Питання вікової психології і проблема розвитку вищих психічних функцій у працях вітчизняних вчених.

Костюк Г.С. і розвиток вікової психології в Україні. Сучасний стан розвитку вітчизняної вікової психології (концепції, школи, персоналії).

### Тема 3. Проблема вікової періодизації онтогенезу особистості

Поняття «періодизація онтогенезу». Онтогенез та його фази. Особливості процесу психічного розвитку в онтогенезі (системність, циклічність, виникнення новоутворень, нерівномірність, періодичність). Проблема переходу від одного вікового періоду до іншого. Онтогенез і життєвий шлях людини. Вік і вікова періодизація розвитку особистості в онтогенезі. Класифікація підходів до періодизації дитячого розвитку: схеми періодизації, спрямовані назовні; вузькоспрямовані схеми; пошук психологічних критеріїв періодизації. Періодизації дитячого розвитку. Поняття про стабільні і перехідні періоди. Кризи розвитку та їх розуміння.

Проблема періодизації розвитку особистості в дитячому віці.

Періодизація розвитку особистості в онтогенезі загалом. Проблема критеріїв періодизації розвитку зрілої особистості. Епігенетична концепція періодизації розвитку особистості Е. Еріксона.

### Тема 4. Психічний розвиток особистості в онтогенезі

Поняття про психічний розвиток. Кількісні та якісні зміни в становленні людини як організму, як суспільної істоти і як особистості. Принцип психічного розвитку у діяльності. Поняття про провідну діяльність і механізми її зміни. Поняття «соціальна ситуація розвитку».

Рушійні сили і умови психічного розвитку. Єдність природного і суспільного

в онтогенезі людини. Роль спадковості в індивідуальному розвитку людини. Природні задатки і психічні властивості. Суспільні умови психічного розвитку.

Взаємозв'язок зовнішніх і внутрішніх умов психічного розвитку. Процеси інтеріоризації й екстеріоризації в процесі психічного розвитку особистості.

Теорії психічного розвитку. Біологізаторські та соціологізаторські концепції онтогенезу людської психіки. Розуміння процесу становлення людської особистості як «саморуху».

Внутрішні суперечності як рушійні сили психічного розвитку: розбіжність між новими потребами, цілями, прагненнями особистості та рівнем оволодіння засобами для їх задоволення; розходження між збільшеними фізичними і духовними потребами і наявними формами взаємин і видами діяльності; розбіжності між наявними пізнавальними цілями, завданнями і способами дій; суперечності між досягненим рівнем розвитку індивіда і способом його життя; розбіжність між очікуваним, бажаним, майбутнім і теперішнім, між тим, до чого прагне особистість і тим, що в неї є; суперечності в розвитку нових потреб і мотивів діяльності, емоцій, становленні довільної регуляції поведінки, розвитку пізнавальних процесів та розумової діяльності тощо. Навчання, виховання і рушійні сили розвитку особистості.

Кризові явища в психічному розвитку; фактори, що їх зумовлюють. Ж. Піаже про рушійні сили психічного розвитку. Теорії психічного розвитку і навчання (Дж. Брунер, А. Валлон, К. Каффка, Е. Торндайк).

Відставання і затримка у психічному розвитку. Розвиток психіки в умовах сенсорних дефектів. Відставання як результат педагогічної занедбаності. Затримка в психічному розвитку як результат розумової відсталості. Проблема акселерації (прискорення) психічного розвитку.

#### Тема 5. Психічний розвиток немовляти

Пренатальний розвиток. Криза новонародженості. Характеристика змін способу життя при переході до постнатального дитинства. Значення безпомічності дитини. Критерії переходу від новонародженості до немовлячого періоду (фізіологічні і психологічні). Новоутворення немовлячого періоду.

Соціальна ситуація розвитку.

Комплекс поживлення та його значення. Спілкування з дорослими та його значення в психічному розвитку немовляти. Розвиток форм спілкування. Розвиток рухів: хватання, маніпулятивні дії, ходіння. Розвиток сенсорної сфери.

Розвиток пізнавальних процесів. Розвиток довільних рухів. Поява предметних дій. Початкові етапи розвитку мовлення. Розвиток мислення. Криза першого року.

#### Тема 6. Психічний розвиток у ранньому дитинстві

Психологічна передумова переходу до раннього дитинства. Розвиток активності дитини, ускладнення її діяльності та стосунків з оточуючими людьми. Предметна діяльність і її значення для психічного розвитку в ранньому дитинстві.

Розвиток мовлення. Розвиток сенсорних і перцептивних процесів і дій. Розвиток пам'яті і мислення.

Аналіз теорій про психологічну структуру сенсомоторного інтелекту і перехід до його символічних форм.

Основні види гри та їх роль у психічному розвитку дитини раннього віку. Передумови появи сюжетно-рольової гри. Виникнення прагнення до самостійності. Поняття про кризу 3-х років, її детермінанти та ознаки.

#### Тема 7. Психічний розвиток у дошкільному віці

Соціальна ситуація розвитку в дошкільному дитинстві. Рольова гра як провідна діяльність дитини-дошкільняти, її психологічна сутність. Розвиток гри в дошкільному віці та її роль у психічному розвитку дитини-дошкільника. Елементи навчання і праці, їх місце і роль у психічному розвитку дошкільника. Продуктивні форми діяльності: конструювання, образотворча та інші види діяльності та їх роль у розвитку психіки.

Розвиток моторики. Сенсорний і перцептивний розвиток дошкільника. Розвиток процесів пам'яті (довільного запам'ятовування, відтворення). Розвиток мови і мовлення. Мислення і уява дошкільника. Розвиток особистості. Формування емоційно-вольової сфери. Розвиток мотиваційно-потребової сфери,

домінуючі мотиви діяльності і поведінки. Психологія здібностей та розвиток загальних і спеціальних здібностей дитини-дошкільника. Формування характеру в дошкільному віці.

Психологія дітей 6-річного віку. Поняття шкільної зрілості дошкільняти, її компоненти. Формування передумов готовності до навчання в школі і методи її діагностики. Методи навчання 6-річок. Криза 6 (7)-ми років.

#### Тема 8. Психічний розвиток в молодшому шкільному віці

Вступ до школи як новий етап у житті дитини. Анатомо-фізіологічні особливості дитини молодшого шкільного віку. Психологічна перебудова, пов'язана із вступом дитини до школи. Значення навчання в психологічному розвитку молодшого школяра. Формування ставлення до школи, учителів і учбових обов'язків. Засвоєння правил поведінки. Розвиток взаємин з однолітками. Зміна характеру ігрових стосунків. Початкова шкільна дезадаптація, її причини й ознаки.

Формування особистості молодшого школяра. Зміна в вольовій регуляції поведінки і діяльності. Розвиток емоційної сфери. Формування характеру і соціальної поведінки. Роль спілкування, гри, стосунків у розвитку особистості молодшого школяра.

Експериментальні дані про розвиток сенсорних і перцептивних процесів, уваги, пам'яті, мислення, уяви, мови і мовлення, здібностей. Проблема вікових особливостей і вікових можливостей в засвоєнні знань в молодшому шкільному віці.

Передумови переходу в підлітковий вік: «Я-концепція», самооцінка, рефлексія, моральні засади поведінки та інші новоутворення.

#### Тема 9. Психічний розвиток у підлітковий період

Анатомо-фізіологічна перебудова організму і пубертат протягом підліткового етапу і психічний розвиток. Акселерація та її причини. Аналіз теорій підліткового віку. Соціальна ситуація розвитку у підлітковому періоді. Перебудова учбової діяльності та її психологічні наслідки. Усвідомлення власної позиції у суспільстві і своїх можливостей як основне психологічне

новоутворення підліткового віку. Виникнення і форми прояву почуття дорослості та їх джерела. Кризи підліткового періоду.

Формування особистості в підлітковому віці. Розвиток самосвідомості. Самооцінка і рівень домагань. Емоційно-вольовий розвиток. Прагнення до самовиховання. Формування систем потреб, інтересів і мотивів, їх зміст і структура. Особливості соціальної поведінки підлітків. Виникнення нового типу спілкування і міжособових стосунків. Тенденції до перебудови взаємин з дорослими і однолітками. Морально-етичні погляди підлітків.

Особливості характеру підлітків і психологічні причини інфантильності в підлітковому віці.

Розвиток пізнавальних процесів в підлітковому віці. Перцептивні процеси і розвиток спостережливості. Розвиток уваги і пам'яті, логічного мислення, мовлення. Розвиток пізнавальних інтересів. Перші ознаки професійної спрямованості.

Психологічні особливості навчання підлітків. Зростання самостійності у навчанні – перехід до елементів самоосвіти.

Трудова діяльність та її значення для формування особистості підлітка. Розвиток здібностей і творчої активності підлітків. Психологічні передумови переходу у новий період розвитку – старший шкільний вік.

#### Тема 10. Психічний розвиток в старшому шкільному віці (рання юність)

Фактори психічного розвитку в ранньому юнацькому віці: соціальна ситуація в розвитку особистості; фізичний розвиток; явище акселерації; спілкування з дорослим і ровесниками; статева поведінка.

Розвиток пізнавальних процесів і здібностей в старшому шкільному віці. Учбово-професійна діяльність і виникнення. Розвиток професійного мислення і професійних здібностей в період навчання в старших класах.

Особливості самосвідомості особистості в ранньому юнацькому віці, виникнення потреби у самовизначенні. Система психологічних показників особистісної зрілості та умови її досягнення в періоді навчання в старших класах. Мотиви учіння. Спрямованість у майбутнє, проблема сенсу життя. Ціннісні

орієнтації і морально-етичні установки та ідеали в ранньому юнацькому віці. Моральна свідомість і світогляд як основні новоутворення. Почуття обов'язку і соціальної відповідальності в ранньому юнацькому віці. Розвиток емоційно-вольової сфери і характеру.

Психологічні проблеми і умови розвитку творчої особистості в ранній юності. Навчання і професійне самовизначення старшокласників. Психологічні проблеми трудової діяльності в період ранньої юності. Формування життєвих цілей як фактор розвитку особистості старшокласників. Я-концепція особистості в ранньому юнацькому віці та самовиховання старшокласників.

### Тема 11. Старший юнацький вік

Психологічна характеристика старшого юнацького віку. Студентський вік. Психологічні проблеми професійного самовизначення в старшому юнацькому віці. Професійний вибір і набуття спеціальності. Професійні інтереси та запити. Навчально-професійна діяльність у старшому юнацькому віці. Психологія учіння студентів. Самоосвіта у старшому юнацькому віці.

Особливості розвитку пізнавальних процесів та їх зумовленість професійною діяльністю. Проблема формування професійних мотивів, інтересів, професійних здібностей і якостей особистості в старшому юнацькому віці. Соціальна відповідальність як критерій моральної зрілості особистості у старшому юнацькому віці. Сімейні орієнтації юнаків і дівчат.

### Тема 12. Психологія дорослого віку

Проблема періодизації періодів дорослості. Огляд класифікацій періодів дорослості. Історичний характер періодизації дорослого віку. Біологічна і соціальна роль періоду дорослості. Різноманітність діяльностей і всіх форм соціальної активності. Досягнення найбільшої продуктивності праці.

Аналіз теорії зрілості як плато у психічному розвитку особистості. Пізнавальна діяльність дорослої людини та її можливості. Розвиток функціональних відношень між окремими психічними процесами, їх структура та її залежність від характеру професійної діяльності та удосконалення в ній.

Місце людини в суспільстві, ступінь її активності у суспільному процесі

як визначальні моменти розвитку особистості дорослої людини. Свідомість і самосвідомість в період дорослості. Особливості потребово-мотиваційної сфери дорослої людини, її інтереси і запити. Специфіка емоційного життя.

Соціальні контакти в період дорослості. Сім'я і сімейні стосунки в житті зрілої людини. Асоціальні явища в житті дорослої людини та їх вплив на особистість.

### Тема 13. Психологія старіння і старості (геронтопсихологія)

Періодизація старіння і старості. Теорії старіння. Історичний характер тривалості життя і строків настання старості. Припинення активної виробничої діяльності як основна ознака соціального старіння.

Психологічні зміни в особистості старої людини: зміни в просторовій орієнтації, рухах, логічних міркуваннях, потребах, мотивації, емоційно-вольовій сфері. Профілактика старіння.

Проблема трудової і громадської діяльності в період старості. Ставлення старої людини до старості як психологічна проблема. Проблема навчання і профорієнтації в період старіння.

Проблеми геронтології і місце в них питань руйнування (розпаду) психічної діяльності особистості. Питання довголіття і творчої життєдіяльності.

Проблема ставлення до старих людей та надання їм соціальної допомоги.

## **ПЕДАГОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ**

### Тема 1. Предмет, завдання і методи педагогічної психології

Місце педагогічної психології в системі психологічної науки. Навчання і виховання як предмет педагогічної психології.

Основна система термінів: учіння, засвоєння, навчання, виховання, научіння, розвиток, формування, знання, вміння, навички, компетентність.

Розділи педагогічної психології: психологія навчання; психологія виховання; психологія вчителя, їх характеристика.

Завдання педагогічної психології на сучасному етапі її розвитку. Основна



проблематика. Зв'язок педагогічної психології з іншими науками (педагогіка, методика, загальна і вікова психологія, фізіологія тощо).

Методи педагогічної психології. Залежність змісту методу від предмету вивчення. Принципи побудови досліджень з педагогічної психології (об'єктивність, вивчення психічних явищ у їх розвитку, цілісність психічної діяльності та ін.). Характеристика конкретних методів педагогічної психології: спостереження та його види; експеримент та його види; вивчення продуктів діяльності; генетичний метод; моделювання; метод зрізів; тести та їх види; статистичні та математичні методи.

## Тема 2. Історичний розвиток педагогічної психології

Початковий етап розвитку педагогічної психології (кінець XIX - початок XX ст.): розвиток педагогічної психології в США та Європейських країнах (Німеччина, Франція, Англія, Швейцарія та ін.). Передумови розвитку педагогічної психології в Україні.

Сучасний стан розробки проблем педагогічної психології в Україні (Г. Бал, С. Максименко, Г. Середя, О. Чебикін та ін.).

## Тема 3. Навчання, виховання і розвиток

Взаємозв'язок дозрівання, навчання і виховання. Роль навчання і виховання у психічному розвитку, їх взаємозв'язок.

Умови оптимізації навчання (врахування рівня і своєрідності наявного ступеня психічного розвитку; навчання і сенситивні періоди розвитку психіки; поняття зони найближчого розвитку; проблеми вікових можливостей і меж у засвоєнні знань).

Інтеріоризація засвоєваних типів і структур діяльності у процесі розвитку.

Виховання і розвиток особистості, їх взаємозв'язок. Перетворення соціального у психологічне, зовнішнього у внутрішнє в процесі психічного розвитку і виховання. Роль спілкування у вихованні особистості. Активність особистості у виховному процесі.

## Тема 4. Теорії навчання в психології

Основні теоретичні та експериментальні підходи до вивчення процесів

навчання і учіння. Теорії навчання і учіння в зарубіжній психології. Біхевіористичні та необіхевіористичні теорії навчання.

Концепція учіння з позицій гештальтпсихології та функціоналізм.

Учіння з позиції концепції розумового розвитку. Теорії учіння когнітивно-психологічні орієнтації.

Психологічні теорії навчання і учіння в радянській психології.

Учіння як процес активного засвоєння системи знань, вмінь і навичок: асоціативно-рефлекторні теорії. Теорія поетапного формування розумових дій. Концепція учіння теоретичного узагальнення, концепція учбової діяльності.

Концептуальні підходи до навчання і учіння в психологічних працях Г.С. Костюка, С.Д. Максименка та інших українських психологів.

#### Тема 5. Психологічна характеристика процесу навчання

Поняття: навчання, учіння, наuczіння, їх зв'язок. Навчання як управління учінням (учбовою діяльністю школярів).

Функціональна структура управління: мета, виявлення актуального (вихідного) стану готовності учнів до навчання; розробка програми навчального впливу; одержання інформації про результати навчання (зворотній зв'язок); опрацювання інформації, що була одержана з каналу зворотного зв'язку і вироблення програм корегуючих впливів; реалізація корегуючих впливів.

Основні принципи і закономірності управління процесом формування знань, вмінь та навичок. Психологічні проблеми якості знань, принципи їх діагностики. Психологічні питання застосування знань.

Психологія засвоєння системи наукових понять у школі.

Психологічна природа, основні етапи і умови формування узагальнень у процесі навчання. Формування системи наукових понять на основі психологічних закономірностей мислення.

Загальні психологічні закономірності формування уваги, пам'яті, сприймання, мислення, уяви у процесі навчання. Психолого-педагогічні умови розвитку творчого мислення і пізнавальних здібностей учнів у процесі навчання.

Психолого-педагогічні аспекти методів навчання. Проблеми навчання.

Програмоване навчання. Розвивальне навчання. Модульне навчання. Ігрові методи навчання та їх психологічні засади.

Формування комп'ютерної освіченості учнів. Компоненти комп'ютерної грамотності. Психологічні питання навчання програмуванню. Комп'ютерна грамотність і психічний розвиток учнів. Індивідуалізація комп'ютерного навчання. Психологічні аспекти оцінки якості навчаючих систем. Інтернет-залежність і проблеми її профілактики.

Комп'ютер як інструмент психолого-педагогічного дослідження. Автоматизація психологічного експерименту. Комп'ютерна психодіагностика.

### Тема 6. Психологічний аналіз учіння

Поняття про учіння. Учень як суб'єкт учбової діяльності.

Структура учіння та її основні характеристики. Аналіз учбової діяльності (структурний і функціональний аналіз учіння; основні психологічні характеристики пізнавальних дій; типи орієнтації; етапи засвоєння нових видів діяльності).

Особливості та закономірності розвитку психічних процесів у перебігу учбової діяльності. Знання як елемент пізнавальної діяльності. Психологічні закономірності формування наукових понять і логічного мислення. Співвідношення знань, умінь і навичок та вікові можливості їх засвоєння. Фактори, що впливають на процес учіння. Проблема оцінки і самооцінки, контролю і самоконтролю учбової діяльності.

Мотивація учіння. Поняття про мотиви учіння та їх види. Ієрархія мотивів. Мотив як необхідна умова прийняття учбової задачі. Психологічні умови розвитку пізнавальної мотивації в процесі навчання. Пізнавальний процес як мотив учіння та умова його формування. Розвиток мотивів учбової діяльності в процесі навчання. Психологічне дослідження мотивів учіння у вітчизняній та зарубіжній психології.

Психологічні принципи неуспішності у навчанні. Типи невстигаючих учнів. Діти з тимчасовими затримками в розумовому розвитку та особливості роботи з ними.

Індивідуальні особливості учіння і засвоєння знань в школі. Психологія загальних здібностей та індивідуальна успішність засвоєння знань, умінь і навичок. Індивідуальний стиль діяльності школярів. Розвиток творчих здібностей учнів в процесі навчання. Діагностика здібностей до засвоєння знань та індивідуальних відмінностей. Методи діагностики загальних і спеціальних здібностей (лінгвістичних, математичних, літературних і технічних). Психологічна діагностика евристичних здібностей учнів (дослідницька активність, здатність формувати запитання і проблеми у розв'язанні нових задач і уміння ставити нові завдання).

Принципи і методи психологічного консультування учнів.

Дослідження українських психологів з проблем формування наукових понять у процесі учбової діяльності (Г.С.Костюк, Т.В.Косма, С.Д.Максименко, Д.Ф.Ніколаєнко, І.О.Синиця, Л.М.Проколієнко, В.І.Абраменко, П.Р.Чамата, М.В.Вовчик-Блакитна та ін.).

Дослідження українських психологів розвитку пізнавальних процесів у процесі учбової діяльності (мислення, пам'ять, відчуття і сприймання, увага, уява) - Г.С.Костюк, Т.В.Косма, П.І.Зінченко, С.Д.Максименко, О.В.Скрипченко, П.Р.Чамата, Е.О.Мілерян, О.М.Раєвський, І.О.Синиця та ін.

Дослідження українських психологів з психології засвоєння знань учнями (Г.С.Костюк, П.І.Зінченко, С.Д.Максименко, О.М.Раєвський, Л.М.Проколієнко, Д.Ф.Ніколаєнко, І.О.Синиця та ін.

#### Тема 7. Психологія виховання

Виховання як формування цілісної особистості. Психологічні закономірності та механізми формування особистості.

Проблеми потреб і мотивів особистості та їх виховання в сім'ї і школі.

Психологічні проблеми всебічного і гармонійного розвитку особистості в процесі виховання. Психологія морального виховання. Моральна основа особистості. Вплив спілкування і різних видів діяльності (гри, учіння, суспільно-корисної, трудової та ін.) на формування моральних основ особистості. Моральні уявлення і моральні вчинки. Психологічна структура вчинку як

одиниці соціальної поведінки. Вольова поведінка та її виховання.

Оцінні еталони (моральні, естетичні та ін.) в структурі поведінки дітей різного віку. Проблема контролю і самоконтролю в соціальній поведінці. Громадська свідомість і самосвідомість особистості. Формування переконань і громадської активності особистості.

Психологічні проблеми статевого виховання. Виховання психологічної готовності до шлюбу і сімейного життя у родині та школі. Статеворольове виховання хлопців і дівчат у сім'ї та школі.

Психологічні основи виховання дітей з відхиленнями у поведінці. Форми відхилень у поведінці. Профілактика і запобігання виникненню відхилень у поведінці.

Психологічні основи трудового виховання. Психолого-педагогічні умови формування у дітей позитивного ставлення до праці. Формування психологічної готовності до праці. Психологічні основи професійної орієнтації учнів. Психологічні закономірності, етапи та умови розвитку професійного мислення у трудовому навчанні. Психолого-педагогічні вимоги до орієнтації трудового навчання учнів різного віку.

Психологічні основи індивідуального підходу у процесі виховання особистості. Виховання і самовиховання волі і характеру.

Проблема формування особистості у групі. Структура і розвиток дитячої групи. Особистість у групі учнів. Методи вивчення стосунків у класі.

Психологічні особливості сімейного виховання. Спілкування і взаємодія в сім'ї як фактор виховання особистості. Психологічні умови підвищення виховного впливу сім'ї на виховання особистості.

Проблема врахування ефективності виховного процесу. Психологічні критерії вихованості. Методи вивчення виховного процесу та його впливу на формування особистості (методи вивчення моральних якостей, самооцінки тощо).

Дослідження з проблем виховання в українській психологічній науці. Г.С.Костюк, Д.Ф.Ніколенко, О.І.Синиця, П.Р.Чамата, С.Д.Максименко та ін.

Дослідження українських психологів формування моральних переконань у школярів та їх роль у моральному розвитку особистості.

### Тема 8. Психологічні основи професійної діяльності вчителя

Психологічні вимоги до професійної діяльності вчителя у процесі навчання і виховання учнів різного віку. Особистість вчителя та індивідуальний стиль його діяльності. Особливості реалізації вчителем навчальної, виховної, організаційної та інших видів діяльності. Психологічні умови і принципи педагогічного спілкування вчителя з учнями, його види і функції. Психологія стосунків учителя з учнями різного віку. Конфлікт у міжособових стосунках учителя з учнями, між учнями; запобігання їх виникненню та їх подолання.

Педагогічні здібності, їх структура та умови формування. Особистість вчителя та педагогічний такт. Основи педагогічної майстерності учителя.

Індивідуальний підхід учителя до учнів у навчально-виховному процесі. Психологічні проблеми диференційованого підходу вчителя до виховання хлопців і дівчат. Робота вчителя з сім'ями учнів.

## **СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ**

### Тема 1. Загальна теорія і методологія соціальної психології

Історія становлення соціально-психологічних ідей. Напрямки розвитку сучасної соціальної психології та її міждисциплінарні зв'язки.

Міждисциплінарні зв'язки соціальної психології. Соціальна психологія і соціологія. Соціальна психологія і педагогіка. Місце соціальної психології серед інших психологічних наук.

Вимоги до наукових і прикладних досліджень у соціальній психології. Проблема співвідношення теоретичного та емпіричного підходів. Специфіка отримання емпіричних даних у соціально-психологічному дослідженні. Специфіка розв'язання питання про надійність отриманих даних. Проблема формування та репрезентативності вибірок.

Методи соціально-психологічних досліджень. Співвідношення кількісних і якісних методів дослідження. Особливості застосування тестів у соціальній

психології. Специфіка експерименту у соціальній психології. Основні типи експерименту. Моделі експериментів. Проблема вимірювання в соціальній психології. Побудова шкал як форма вимірювання характеристик соціально-психологічних феноменів. Основні типи шкал для вимірювання соціальних настанов. Кількісний і якісний аналіз у соціально-психологічному дослідженні.

Системний аналіз у соціальній психології. Факторний, кластерний та інші форми математичного аналізу в соціально-психологічному дослідженні та техніка застосування цих видів аналізу. Методологія і методи розробки сучасних соціально-психологічних технологій.

## Тема 2. Історія становлення та сучасні напрямки соціально-психологічних знань

Суспільні та наукові передумови виокремлення соціальної психології в самостійну науку. Перші спроби створення самостійних соціально-психологічних теорій. «Психологія народів» (підхід В.Вундта). «Психологія мас» (концепції Г.Тарда і Г.Лебона). Теорія інстинктів соціальної поведінки У.Мак-Дaugала. Період експериментального розвитку соціальної психології. Дослідження Г.Меде, Ф.Олпорта, Є.Мейо, Д.Кемпбелла, С.Мілграма.

Основні сучасні концепції західної соціальної психології. Розвиток течій необіхевіоризму (Б.Скінер, Дж.Хоманс, П.Блау), психоаналізу (Е.Фромм, К.Хорні, В.Шутц), інтеракціонізму (Г.Мід), когнітивізму (Ф.Хайдер, Т.Ньюкомб, Л.Фестінгер, М.Розенберг), гуманістичної психології (К.Роджерс).

Сучасні теорії особистості та особистісного зростання. Аналітична психологія К.Юнга, А.Адлера. Тілесно орієнтована терапія (В.Райх). Гештальт-психологія (М.Вертгеймер, К.Коффка). Сучасні трансперсональні теорії особистості. Психологія самоактуалізації (А.Маслоу). Теорії особистості у східній психології.

## Тема 3. Проблеми формування соціальної поведінки та діяльності особистості

Мотиви та мотивація соціальної поведінки особистості. Природні чинники в регуляції соціальної поведінки. Соціогенні потреби особистості та їх формування.

Просоціальна мотивація та її структура. Мотивація афіліації (А.Меграбян). Мотивація допомоги (Х.Хекхаузен). Мотивація влади та соціально-психологічного Мотивація відповідальності та її дослідження в соціальній психології.

Психологічні механізми регуляції соціальної поведінки. Адаптація особистості в соціальному середовищі. Психологічна регламентація соціальної поведінки. Соціальна залежність. Системи соціальних та індивідуальних значень. Нормативна і рольова регуляція. Конвенційна регуляція поведінки.

Соціальний контроль та його функції. Категорії «соціальна настанова», «спрямованість особистості», «ціннісна орієнтація». Соціальні настанови, ціннісні орієнтації, спрямованість (диспозиції) особистості як механізми саморегуляції соціальної поведінки. Зв'язок соціальних настанов і поведінки особистості (парадокс Лап'єра). Дослідження соціальних настанов у школі. Дослідження соціальних настанов (атитюдів) та методи їх вимірювання у західній соціальній психології. Вивчення атитюдів у школах необіхевіоризму і когнітивізму. Вивчення атитюдів в американській соціальній психології. Зміни соціальних настанов: теоретичні і практичні аспекти.

Психологічні проблеми формування стилю життя особистості. Ієрархія диспозицій особистості. Зміст диспозиційної концепції регуляції соціальної поведінки. Сучасні проблеми прогнозування соціальної поведінки особистості. Соціально-психологічні дослідження когнітивної, емотивної та валюативної складових активності людини. Соціально-психологічні проблеми екологічно-орієнтованої поведінки і діяльності людини; загальні психологічні проблеми девіантної соціальної поведінки особистості.

Саморегуляція соціальної поведінки особистості. Самосвідомість і соціально-психологічні механізми її формування. Емоційні, когнітивні та поведінкові компоненти соціальних настанов.

#### Тема 4. Проблеми соціалізації особистості

Поняття соціалізації. Соціально-психологічні і соціологічні концепції соціалізації. Філогенетичний та онтогенетичний аспекти соціалізації. Концепції



соціалізації в західній соціальній психології. Проблеми соціалізації в психоаналізі. Соціокультурна концепція соціалізації. Точки зору щодо етапів соціалізації у вітчизняній психологічній літературі.

Механізми та інститути соціалізації. Формування особистості в процесі соціалізації. Соціалізація і детермінація соціальної поведінки особистості. Значення групових і суспільних норм. Залежність механізмів та інститутів соціалізації від характеру суспільних відносин.

#### Тема 5. Соціальна психологія особистості

Особистість у сфері комунікативних, інтерактивних і перцептивних впливів. Особистість у соціальних групах. Значення життєвого досвіду у сприйманні та пізнанні іншої особистості.

Соціально-психологічна компетентність особистості та її зміст. Специфіка соціально-психологічних властивостей і здібностей. Проблема когнітивної складності особистості та її когнітивного стилю. Комунікативні властивості особистості. Міжособистісне і соціальне комунікування.

Соціально-перцептивні здібності особистості. Місце і роль перцептивних здібностей особистості в оптимізації міжособистісних стосунків у групі.

Особистість і проблема спільної діяльності. Уміння і готовність особистості до спільної діяльності. Ефективність діяльності особистості в умовах групової сумісності. Ухвалення групових рішень. Здатність до спільного вчинку.

Психологічний час та психологічний вік особистості як соціально-психологічні характеристики особистісного росту. Життєві кризи особистості. Соціально-психологічний тренінг як спосіб розвитку соціально-психологічних характеристик особистості.

#### Тема 6. Загальні питання спілкування

Дослідження спілкування в різних системах наукового знання: філософський, соціологічний, загальнопсихологічний, соціально-психологічний аспекти. Специфіка спілкування з позиції соціально-психологічного підходу. Значення спілкування для розвитку індивіда і суспільства. Зв'язок спілкування і діяльності. Соціальна природа та соціально-психологічні функції спілкування.

Комунікативна, інтерактивна та перцептивна функції спілкування. Спілкування як обмін інформацією. Спілкування як обмін інтеракціями. Спілкування і міжособистісні стосунки. Зміст, форми і механізми спілкування.

#### Тема 7. Психологія соціальних комунікацій і комунікативних процесів

Специфіка комунікативного процесу. Збагачення і розвиток інформації в ході інформаційного обміну. Активна позиція партнерів у комунікативному процесі. Значення даних семантики, теорії інформації, семіотики і лінгвістики для соціально-психологічного аналізу комунікативного процесу. Семіотична система Ч.Моріса та її зв'язок з організацією комунікативної дії. Фази комунікативного процесу. Людина як знак у комунікативному процесі. Людина як актор комунікативного процесу. Спілкування як психологічний механізм формування спільного досвіду.

Опис комунікативної ситуації за допомогою понятійного апарату соціальної психології. Види комунікації. Вербальна і невербальна комунікація. Проблема тезаурусу. Проблеми дискурсу. Основні види невербальної комунікації. Оптико-кінетична система знаків (жести, міміка, пантоміміка) та її роль у комунікативному процесі. Паралінгвістична та екстралінгвістична система знаків (роль інтонації і різних невербальних включень у людську розмову), її значення в процесі спілкування. Значення візуального контакту. Основні напрями експериментальних досліджень невербальної комунікації.

#### Тема 8. Психологія масових інформаційних процесів

Масова комунікація як соціально-психологічний феномен. Соціально-психологічні функції масової комунікації. Психологічні ефекти масових інформаційних процесів. Аудіовізуальні медіа і масмедіа як агент соціально-психологічного впливу на великі і малі цільові аудиторії.

Засоби керування масовими інформаційними процесами. Новітні інформаційно-комунікативні технології. Медіатехнології. Стихійні процеси передачі та трансформації інформації в суспільстві. Чутки як форма стихійної передачі інформації: динаміка функціонування чуток. Типологія чуток.

#### Тема 9. Соціалізація в інформаційних суспільствах

Уявлення про медіасупільство, медіасередовище, Інтернет-простір. Аудіовізуальні (екранні) медіа та їх вплив на розвиток і соціалізацію особистості. Інтернет як новітнє соціальне середовище. Соціальні мережі Інтернету як альтернатива реальним соціальним мережам. Масмедіа як інститут соціалізації в інформаційних суспільствах. Медіасоціалізація як альтернатива традиційній соціалізації. Основні ризики медіасоціалізації. Медіазалежність як форма соціальної адикції. Інтернет-залежність. Допомога інтернет-залежним.

Необхідність підвищення медіакультури суспільства. Медіакультура. Медіаграмотність. Медіакомпетентність. Медіаосвіта.

### Тема 10. Психологія спільної діяльності

Проблема взаємодії (інтерації) людей у соціальній психології. Питання про співвідношення інтерації і комунікації (теорії «діадної взаємодії»). Використання математичного апарату теорії ігор для аналізу стратегії партнерів («дилема в'язня»). Аналіз традицій західної соціальної психології в дослідженні структури і функцій взаємодії. Компоненти процесу взаємодії. Види взаємодії.

Спільна діяльність як об'єкт психології групової динаміки. Соціально-психологічні умови організації спільної діяльності. Форми і способи організації спільної діяльності. Структурно-функціональний і системний підхід до регуляції спільної діяльності. Проблеми кооперації і конфлікту в соціальній психології. Боротьба як різновид соціально-психологічної взаємодії. Мотивація боротьби, етапи, форми та засоби боротьби. Взаємодія як соціально-психологічний обмін (теорія обміну Дж.Хоманса). Психологія конвенційності (Т.Шибутані). Феномени «злагоди» і «обміну» як функції взаємодії.

Концентрація, координація і кооперація сил партнерів як соціально-психологічні параметри і феномени організації спільної діяльності. Координація сил в просторі як умова складання сил; координація в часі як фактор вирівнювання сил партнерів. Просторово-часова координація як соціально-психологічна умова упорядкування і динамічного регулювання спільної діяльності. Комплементарність, компенсація і синергія як психологічні фактори, що опосередковують спільну діяльність.

Проблеми емоційної регуляції спільної діяльності. Напруженість спільної діяльності; внутрішньо- та зовнішньогрупові фактори напруженості. Проблеми психологічної сумісності. Соціально-психологічні особливості спільної навчальної діяльності. Прикладні проблеми організації і управління. Психологія спільної діяльності в екстремальних умовах.

#### Тема 11. Проблеми і дослідження соціальної перцепції

Поняття соціальної перцепції. Специфіка аналізу перцептивних процесів у соціальній психології. Місце міжособистісного сприймання в системі соціально-перцептивних процесів.

Основні напрямки експериментальних досліджень міжособистісного сприймання. Механізми міжособистісного сприймання (ідентифікація, рефлексія та ін.); роль емпатії в цих процесах. Ефекти міжособистісного сприймання: «ореолу», «первинності», «новизни». Зміст і значення стереотипізації. Явище когнітивного дисонансу, його структура, функції.

Когнітивні соціально-психологічні чинники в інтерпретації причин поведінки іншої людини. Види і форми атрибуції. Структура атрибутивного процесу.

Емоційна сторона міжособистісного сприймання – явище міжособистісної атракції. Симпатія, дружба, любов як рівні атракції. Основні напрямки дослідження атракції і їх практичне значення. Проблема точності міжособистісного сприймання та пізнання. Специфіка її розв'язання в сучасній соціальній психології. Прогностичні можливості особистісних тестів та експертних оцінок по оптимізації взаєморозуміння.

Загальні особливості розуміння людини людиною. Вікові та індивідуальні-психологічні особливості взаєморозуміння. Вплив діяльності та соціального положення людини на розуміння інших людей.

Специфічні проблеми міжособистісного сприймання і розуміння в групах та колективах різного рівня: когнітивні складові розуміння в сім'ї, міжособистісне сприймання, оцінювання та розуміння в навчально-виховних колективах. Особливості сприйняття оцінювання та розуміння в системах «керівник – підлеглий» в умовах військових та виробничих відносин.

Особливості міжособистісного сприйняття, оцінювання, розуміння в системах масової комунікації, рекламного впливу, впливу технологій іміджмейкінгу.

### Тема 12. Проблеми впливу в соціальній психології

Розуміння впливу в соціальній психології. Закономірності і механізми соціально-психологічного впливу. Суб'єкт-об'єктний і суб'єкт-суб'єктний вплив.

Зараження як механізм і засіб психологічного впливу. Зараження як феномен масової соціальної поведінки в традиційних і сучасних суспільствах.

Навіювання і переконування. Навіювання (сугестія) як цілеспрямований неаргументований вплив на основі некритичного сприймання інформації. Понятійний апарат для опису соціальної сугестії. Феномен контрсугестії. Прикладне значення досліджень соціальної сугестії.

Наслідування. Традиції дослідження наслідування в історії соціальної психології. Теорія наслідування Г.Тарда. Соціально-психологічні механізми пропаганди та переконуючого впливу.

Інтерактивні та рефлексивні технології соціального-психологічного впливу.

### Тема 13. Проблеми малих і великих груп у соціальній психології

Група як система діяльності і як суб'єкт діяльності. Класифікація груп у соціальній психології. Сталі і тимчасові групи. Великі і малі групи. Соціальні групи і соціальні спільності. Основні характеристики групи. Позиція, статус, роль особистості в групі. Групові норми і цінності. Санкції як феномен групового впливу. Внутрішньогрупові конфлікти.

Структурні і динамічні аспекти малих груп. Проблема розвитку групи. Принцип діяльнісного опосередкування групової активності. Діяльнісне опосередкування групових процесів. Механізми, феномени.

Великі соціальні групи. Класифікація великих груп. Структура великих соціальних груп. Організації як соціальні інститути і соціально-психологічне середовище. Психологічні складові в регуляції їх життєдіяльності. Стійкі соціальні групи (соціальні прошарки, нації, профгрупи). Неорганізовані (тимчасові) групи – натовп, аудиторія, публіка і та ін. Поняття «масова

поведінка». Феномени масової поведінки. Панічні настрої. Мода. «Ми-чуття» як психологічна ознака соціальної спільності.

#### Тема 14. Дослідження малих і великих груп у соціальній психології

Причини інтересу до дослідження малих груп у соціальній психології ХХ ст. Соціологічний і соціально-психологічний підходи до вивчення малих груп. Традиції в соціологічному і соціально-психологічному дослідженні малих груп на Заході: соціометричний напрям (Дж.Морено), соціологічний напрям (Е.Мейо), школа групової динаміки (К.Левін). Дослідження малої групи за моделями Креча, Крачфілда, Балаччі.

Особливості дослідження великих соціальних груп: обмеженість можливостей експерименту, специфіка спостереження, використання апарату статистики, включення логіко-теоретичних методів аналізу. Зв'язок соціальної психології і соціології у дослідженні психології великих груп. Традиції, їх дослідження в соціальній психології. Психологія нації. Поняття «національна свідомість», «національний характер», «психічний портрет нації», «етнічний стереотип». Етнопсихологічні дослідження у вітчизняній соціальній психології.

Експериментальні дослідження проблеми розвитку колективу в сучасній соціальній психології. Ведучі психологічні критерії, що відображають стадії і рівні розвитку колективу. Ознаки колективу, соціально-психологічний аспект його дослідження. Методики вимірювання рівня розвитку колективу.

#### Тема 15. Процеси групової динаміки в малих групах

Загальна характеристика динамічних процесів у малій групі. Особливості фаз групової динаміки. Механізми групової динаміки. Груповий тиск. Конформізм. Різна інтерпретація понять «конформізм», «конформність», «конформна поведінка». Теоретичні підходи та експериментальні дослідження конформізму в західній соціальній психології. Експерименти С.Аша з досліджень конформізму. Співвідношення понять «конформність» і «навіюваність». Конформність. Негативізм. Протестна поведінка.

Групова згуртованість. Традиції вивчення групової згуртованості в західній соціальній психології. Соціометричні індекси групової згуртованості. Методи

вивчення згуртованості Л.Фестінгера і Т.Ньюкома. Уявлення про згуртованість, засновані на ідеї емоційної привабливості групи. Поняття ціннісно-орієнтаційної єдності групи як показника групової згуртованості в умовах спільної діяльності.

Лідерство і керівництво в малих групах. Визначення поняття «лідер» у соціальній психології. Теоретичні підходи до вивчення лідерства в історії соціальної психології та в сучасній соціальній психології на Заході. Теорія рис лідерства і її зв'язок з харизматичною концепцією. Ситуаційна теорія лідерства і її критика Ж.Піаже. Експериментальне дослідження стилю лідерства в школі групової динаміки К.Левіна. Методика виявлення лідерів у малих групах. Вплив стилю лідерства на згуртованість групи.

Ухвалення групового рішення. Основні фактори, які впливають на механізм формування групової думки і на процес прийняття рішення групою. Явище поляризації групи. Проблема співвідношення якості групового та індивідуального рішення. Феномен «зрушення ризику» і його роль у поясненні природи групового рішення. Групові конфлікти і механізм прийняття рішення. Методи підвищення ефективності прийняття рішення групою: брейнстормінг, синектика та ін. Практичне значення досліджень прийняття групового рішення.

#### Тема 16. Психологія масових соціальних процесів і рухів

Громадська думка і громадські настрої – характеристики масових соціальних процесів. Взаємодія великих соціальних груп у масових соціальних процесах. Емоційна сфера психології великих соціальних груп її значення для формування громадської думки і громадських настроїв. Механізми формування громадської думки. Психосемантичні методи соціально-психологічного дослідження громадської думки і інших проявів масової свідомості.

Специфіка соціально-психологічних механізмів формування громадських настроїв. Роль засобів масової комунікації у формуванні громадської думки, громадських настроїв, соціальних стереотипів інше. Співвідношення факторів свідомого впливу на громадську думку та суспільних стихійних впливів. Проблема «соціального несвідомого» в науковому дослідженні в соціальній психології. Соціальні процеси в умовах соціальної і політичної кризи. Вивчення

громадської думки і громадських настроїв у кризових умовах.

### Тема 17. Соціально-психологічні проблеми дослідження сім'ї

Сім'я як первинний інститут соціалізації. Соціалізувальні функції сім'ї. Сім'я як мала соціальна група. Соціально-психологічна характеристика внутрішньосімейних стосунків. Стили сімейного виховання. Проблема сімейних ролей і їх зміни в ході розвитку суспільства. Психологічні аспекти проблем репродуктивної поведінки.

Значення емоційних характеристик у внутрішньосімейних стосунках. Психологічні причини розлучень. Сутність дисфункції та соціального неблагополуччя сім'ї. Основний зміст консультативної роботи з сім'єю. Методи діагностики стосунків в сім'ї. Можливості соціальної та психологічної корекції. Етична сторона прикладних досліджень у галузі психології сім'ї.

Визначення понять «дисфункційна сім'я», «неблагополучна сім'я», «проблемна сім'я». Причини виникнення сімейних розладів. Родинне насильство та його різновиди. Психологічні особливості дітей, які потерпають від насильства. Роль держави у вирішенні проблеми родинного насильства. Критерії визначення необхідності соціального втручання у життя сім'ї. Сфери компетенції соціального працівника у роботі з сім'ями. Перспективні напрями соціально-педагогічної взаємодії з неблагополучними сім'ями.

### Тема 18. Асоціальна, девіантна та адитивна поведінка особистості

Визначення асоціальної, девіантної та адитивної поведінки. Діалектика феномену «порушення соціальних норм». Місце і роль соціально дезадаптованої поведінки в структурі девіантної поведінки. Типологія соціально дезадаптованої поведінки. Детермінантний принцип побудови типології асоціальної поведінки. Структурна девіантної поведінки. Різновиди девіантної поведінки. Різновиди соціальної дезадаптації: біологічно зумовлена, зумовлена психолог-педагогічними чинниками (педагогічна занедбаність), зумовлена соціальною ситуацією та ін. Крайні форми вияву девіантної поведінки: адиктивна, делінквентна, кримінальна.

Відхилення в психічному розвитку як причина девіантної (адитивної) поведінки. Визначення понять: відхилення психічного розвитку, часткові і



загальні порушення, первинний і вторинний дефект.

#### Тема 19. Готовність психолога до роботи в соціально-психологічних службах

Соціально-психологічна робота як напрям діяльності психолога. Методологія і методи психодіагностики, консультування, корекції, просвітницької роботи. Здійснення соціально-психологічної експертизи.

Форми консультативної та психокорекційної роботи. Теоретико-методологічні та методичні засади роботи з групою. Планування і здійснення тренінгів. Переваги та обмеження групової роботи.

Консультативна, корекційна та профілактична робота з девіантними дітьми і підлітками та з особами, що виявляють ознаки адитивної поведінки .

#### Тема 20. Соціально-психологічні технології.

Технології соціально-психологічного супроводу. Розробка медіаторних технологій (підготовка, організація та проведення переговорів, конфліктологічні консультації, вирішення завдань паблік-релейшнз тощо). Розробка технологій тренінгів, в т.ч. тренінгів рефлексивної поведінки, фокус-груп, смислоутворювальних, творчих та організаційно-діяльнісних ігор, інноваційних (акціональних, нетворкінгових тощо) технологій впливу.

Соціально-психологічні технології підготовки фахівців до професійної діяльності в системі «людина –людина» та масових комунікативних процесів.

Соціально-психологічні технології врегулювання та розв'язання індивідуальних і групових конфліктів. Технології корекції девіантної поведінки.

Технології роботи з особами, які знаходяться у кризових ситуаціях і станах. Психологічна допомога особам у стані посттравматичних стресових розладів (у т.ч. потерпілим від воєнних дій, катастроф, стихійних лих тощо).

Проблеми і технології соціально-психологічної підтримки й адаптації дітей і підлітків з особливими потребами, а також сімей, де виховуються такі діти.

Уявлення про соціально-психологічну роботу з особами пенсійного віку. Психологічна підтримка та медико-соціальна реабілітація осіб похилого віку.

### **ЛІТЕРАТУРА**

1. Балахтар В., Танасійчук В. Формування лідерської позиції особистості фахівця. – К.: Талком, 2020. – 256 с.
2. Закалик Г. М. Психологія розвитку та успіху особистості. – Л.: Львівська політехніка, 2019. – 270 с.
3. Закалик Г. М., Терлецька Ю. М. Соціальна психологія у термінах та поняттях. - Л.: Львівська політехніка, 2018. – 198 с.
4. Карпенко Є. В. Вікова та педагогічна психологія: Актуальні студії сучасних українських учених: навч. посіб. – Дрогобич: Посвіт, 2014. - 152 с.
5. Кириленко В. Консультаційні практики в соціальній роботі. – К.: Університет «Україна», 2020. – 358 с.
6. Коханова О. П. Психологія партнерської взаємодії в освіті: навч.-метод. посіб. – Київ: Вид-во ПП Щербатих О. В., 2011. 104 с.
7. Кутішенко В.П. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 128 с.
8. Никоненко Ю. Основи психологічної просвіти та профілактики. – К.: КНТ, 2018. – 192 с.
9. Павелків Р.В. Вікова психологія: підр. – К.: Кондор, 2015. – 469 с.
10. Партико Н. В. Психологія конфліктів. – Л. :Львівська політехніка, 2019. – 198с.
11. Подоляк Л. Г., Юрченко В. І. Психологія вищої школи. – Київ: Каравела, 2014. 360 с.
12. Поліщук В.М. Від кризи 7 років до кризи входження в дорослість. – К.: Університетська книга, 2019. – 142с.
13. Поліщук В.М. Соціальна психологія. – К.: Університетська книга, 2019. – 217с.
14. Поліщук В.М. Криза 7 років: феноменологія, проблеми: навч. посіб. – Суми: Університетська книга, 2018. – 112 с.
15. Поліщук В.М. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. – Суми: Університетська книга, 2017. – 352 с.

16. Постоловський С., Тихомірова Є. Конфліктологія та теорія переговорів. – К.: Університетська книга, 2017. – 240 с.
17. Приходько Ю. О., Юрченко В. І. Психологічний словник-довідник. – Київ: Каравела, 2014. – 328 с.
18. Савчин М. В. Методологеми психології : монографія / М. В. Савчин. – К.: Академвидав, 2013. – 224 с.
19. Сергеєнкова О.П., Столярчук О.А. Вікова психологія. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 384 с.
20. Сергеєнкова О.П. Педагогічна психологія / О.П. Сергеєнкова, О.А. Столярчук, О.П. Коханова, О.В. Пасєка. – К.: Центр учбової літератури, 2012 - 168 с.
21. Сергеєнкова О. П. Загальна психологія/ О.П. Сергеєнкова, О.А. Столярчук, О.П. Коханова, О.В. Пасєка. – К.: Центр учбової літератури, 2012 – 296 с.
22. Столярчук О.А. Психологія сучасної сім'ї. – Кременчук: ПП Щербатих О.В., 2015. – 136 с.
23. Столярчук О. А. Психологія становлення особистості фахівця в умовах різновекторності універсуму : монографія / О. А. Столярчук. – Кременчук : ПП Щербатих О.В., 2018. – 294 с.
24. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія: навч. посіб. 3-тє видання, перероблене, доповнене (ВЦ “Академія”). – К.: Альма-матер, 2017. – 384 с.
25. Слюсаревський М., Хазратова Н. Соціальна психологія. – Л.: Львівська політехніка, 2019. – 352 с.
26. Dacey J.S., Mack M.D., Fiore L.B. Your anxious child: how parents and teachers can relieve anxiety in children, 2nd edition. 2016. Wiley-Blackwell. 208 p.
27. Marcus Weeks Psychology in minutes: 200 key concepts explained in an instant. Quercus Publishing Plc, 2016. 416 p.